

ПРОБЛЕМА СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПОВНОТИ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПЕДАГОГІКИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. суттєво змінилася методологічна оснащеність педагогіки, її галузей (соціальна педагогіка, педагогіка вищої школи тощо) і напрямів (управління в освіті, педагогічна інноватика, кібернетична педагогіка й ін.). Цьому сприяло формування системного мислення фахівців гуманітарної сфери, обґрунтування сукупності парадигм, зокрема парадигми управління, визначення і класифікація підходів (основа – розгляд статички і динаміки педагогічних об'єктів), застосування багатовимірного аналізу в процесі розробки моделей педагогічної системи і педагогічного процесу, розгляд педагогічної системи як предмета педагогіки, дослідження категоріальних характеристик методології педагогіки, розробка її дефініції тощо. Пророчими стали слова В.П. Беспалька (кінець 80-х рр. ХХ ст.) стосовно поступового перетворення педагогіки з індуктивної науки на індуктивно-дедуктивну [1]. На нашу думку, підґрунтям трансформації науки став інваріант, розроблений у кібернетиці, – загальна схема системи управління об'єктом будь-якої природи (технічної, гуманітарної тощо). Педагогічна система була переосмислена як система управління діяльністю учнів, почався процес проектування засобів управління (В.В. Костіна, О.В. Купенко, В.М. Нагаєв, Л.В. Ричкова, І.В. Синельник, К.В. Яресько та інші). Суттєво збільшилася кількість досліджень з педагогіки; майже 90% з них були присвячені вивченню процесів, що відбуваються в педагогічній системі (навчання, виховання, соціалізація тощо). Усе зазначене вище забезпечило умови для вирішення питання структурно-функціональної повноти дослідження з педагогіки, методологічний аспект якого пов'язаний зі способами теоретичної і практичної діяльності. Сукупність способів слід назвати функціонально повною, якщо вона охоплює систему дослідження та її компоненти і виконує необхідні функції, причому апріорі система приймається як цілісна.

Український тлумачний словник надає дефініцію повноти як вичерпної достатності, повного складу, необхідної кількості; вичерпності (усебічності) [2, с. 470]. Розгляд визначення повноти показує, що воно стосується як структури об'єкта (склад), так і функції (необхідна кількість). Для того, щоб оцінити повноту методів, необхідно спочатку уявити наукове педагогічне дослідження як об'єкт, що включає взаємопов'язані складники: актуальність проблеми, науковий апарат (мета, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження, провідна ідея і концепція, загальна гіпотеза і часткові припущення, наукова новизна, теоретична і практична значущість тощо); теоретико-методологічні і технологічні засади (міра розробленості проблеми, лінгвістична модель об'єкта (предмета), особливості процесу, що досліджується, проектування компонентів педагогічної системи та її оптимізація, розробка технології здійснення процесу), експериментальна частина дослідження (констатувальний, формувальний, контрольний етапи).

Аналіз дисертаційних досліджень з педагогіки засвідчив, що доведення актуальності проблеми і розробка наукового апарату, зокрема концепції та гіпотези, здійснюються здебільшого емпірично, без необхідного наукового обґрунтування. Ми пропонуємо для цього факторний підхід [3–5]. Алгоритм його здійснення включає послідовність кроків: виявлення сукупності факторів, які впливають на досліджуваний процес; обґрунтування суперечностей, що виникають унаслідок дії факторів; визначення проблеми (сукупності проблем), що випливає з аналізу факторів і відповідних суперечностей; розробка (проектування) засобів вирішення проблеми.

Метою статті є розгляд структурно-функціональної повноти методів, які застосовуються в процесі проведення досліджень з педагогіки.

У соціальних системах, зокрема системі освіти, суб'єктами й об'єктами впливу є люди. На їх спільну діяльність впливають фактори: об'єктивний, суб'єктивний, особистісний, людський [3]. Об'єктивний фактор відображає навколишній світ, а саме: ті об'єкти, що включаються в діяльність, починають засвоюватися суб'єктами предметно-практично і пізнавально. При цьому об'єктивна реальність виступає не в “чистому” вигляді, а у формах, які відображають реальність неповно і неточно, тобто через різноманітні моделі [5]. Розвиток об'єктивного фактора призводить до ускладнення об'єктів, що й спостерігалось у ХХ ст. У зв'язку з цим збільшується роль і значення суб'єктивного фактора. Головними якостями людини, що забезпечує виконання її ролі в системі “Природа, людина, діяльність, суспільство, культура”, є свідомість і діяльність, у процесі якої виявляються індивідуальні особливості, творчий потенціал, удосконалюються способи і засоби. Розвиткові об'єктивного і суб'єктивного факторів властиві суперечності, що зумовлено постійним відставанням суб'єктивного фактора від об'єктивного. У системі освіти виникають такі суперечності:

– глобальна – між постійним збільшенням обсягу інформації, пов'язаним з розвитком системи “Природа, людина, діяльність, суспільство, культура”, і реальними можливостями використати інформацію в педагогічному процесі, обмеженому часовими, матеріальними, духовними умовами;

– локальна – між змінами в компонентах педагогічної системи (змісті, методах, засобах і формах діяльності), обґрунтованих у дослідженнях науковців, і спроможністю суб'єктів (учителів, викладачів) втілити їх у реальні педагогічні системи і технології.

Послабити дію зазначених вище суперечностей можна, забезпечивши функціонально повну систему діяльності суб'єктів педагогічної системи (орієнтувальну, пізнавальну, перетворювальну, рефлексивну) необхідними засобами організації, управління і спілкування відповідно до закону необхідної різноманітності У.Р. Ешбі. В умовах інформатизації освіти діяльність суб'єктів пов'язана з вирішенням завдань інформаційно-логічного моделювання, яке широко застосовується зараз у гуманітарній галузі. Інформаційно-логічна модель вирішує питання структурно-функціональної повноти необхідної інформації, зокрема у сфері теорії, методології, практики для забезпечення логіки наукового педагогічного дослідження.

Особистісний фактор відображає такі якості людини, як активність, самостійність, творча спрямованість, ініціативність тощо та їх вплив на функціонування освітньої системи. Головними ознаками діяльності є предметність і суб'єктність, що знаходять відображення в потребах, мотивах, цілях. Розвитку цієї сфери особистості в навчальному процесі заважають суперечності: соціальні, особистісні, педагогічні. Спостереження за діяльністю викладачів вищого педагогічного навчального закладу показали, що існує соціальна суперечність між необхідністю залучення студентів до інноваційної творчої діяльності і майже повною відсутністю засобів стимулювання цієї діяльності. Найбільш дослідженими є особистісні суперечності, сутність яких полягає у невідповідності завдань рівню розвитку студентів. Для зменшення дії суперечностей необхідно враховувати індивідуальні особливості студентів, активізувати їх у процесі орієнтувальної діяльності (усвідомлення необхідності, можливості, послідовності засвоєння і застосування на практиці матеріалу дисципліни), залучати вже з перших курсів до здійснення досліджень з обов'язковим втіленням результатів, постійно проводити роботу з виявлення і використання міжпредметних зв'язків, здійснювати на цьому підґрунті оптимізацію педагогічної системи. Для вирішення поставлених завдань і одночасно зменшення рівня особистісних суперечностей кафедрою соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди спільно з деканом факультету соціології і психології запроваджено дві нові дисципліни: "Методологічні основи соціальної педагогіки" і "Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності". Програми цих дисциплін ґрунтуються на вивченні студентами інваріантів, які широко використовуються в інших дисциплінах навчального плану спеціальності "Соціальна педагогіка":

- структурно-функціональної схеми соціально-педагогічної системи як багатовимірного об'єкта (індивідуальна, групи, суспільства – за вертикаллю; дитячого садка, загальноосвітньої школи, інтернату, вищого навчального закладу тощо – за горизонталлю);

- соціально-педагогічної технології як сукупності мети, етапів, способів, засобів і результатів, що пов'язані з системоутворювальними факторами: організацією – на етапі орієнтації в діяльності; управлінням – на етапі пізнання і перетворення соціально-педагогічних об'єктів (дитина-сирота, інвалід, людина похилого віку, неповна сім'я тощо), а також спілкуванням з метою передачі інформації в прямому і зворотному напрямках; алгоритмів застосування підходів у процесі дослідження: системного, культурологічного, ресурсного, тезаурусного, інтервального – для вивчення статички об'єктів; факторного, кібернетичного, синергетичного, технологічного – для вивчення динаміки.

Педагогічні суперечності, на думку В.І. Андрєєва, виникають у педагогічній системі управління діяльністю студентів, якщо викладачі використовують командно-адміністративний стиль взаємодії, методи прямого й оперативного управління. Для того, щоб послабити дію цієї суперечності, необхідно розробляти і втілювати технологію процесів у педагогічній системі за критерієм поступового переходу від прямого управління діяльністю студентів до співуправління й самоуправління (Т.В. Колбіна, О.В. Купенко, Т.В. Лаврик, К.В. Яресько).

Людський фактор – це інтегральна характеристика, що відображає місце і роль людини в складній системі, компонентом якої вона виступає. Суперечності, що виникають при дії цього фактора, виявляють себе тоді, коли суб'єкту необхідно зробити вибір, прийняти оптимальне (за наявних умов) рішення. Але, як показали спостереження, один із найважливіших актів існування людини – вибір – випав з поля зору освіти, зокрема через залишки командно-адміністративного стилю управління в освіті. Різні педагогічні системи (загальноосвітньої школи, вищого навчального закладу тощо), як правило, використовують завдання, що мають єдине правильне рішення. Виникає суперечність між необхідністю приймати доцільні рішення і відсутністю для цього гнучких знань. Щоб послабити дію вказаної суперечності, необхідно широко використовувати в процесі навчання метод ситуацій. Викладачі кафедри соціальної педагогіки пропонують студентам ситуації, які мають кілька рішень, і треба вибрати оптимальне стосовно критерія й обмежень. Цікавим є прийом, за яким студенти самі надають свої ситуації для їх вирішення на практичному занятті в групі. У цьому випадку є можливість порівняти рішення, прийняте студентами, з реальним, яке було в пропонованій ситуації.

Суперечності особистісного і людського факторів виявляють себе в дистанційному навчанні (Т.В. Лаврик), їх аналіз дав змогу обґрунтувати умови оптимізації педагогічної системи дистанційного навчання студентів (табл. 1), а також урахувати їх у процесі проектування компонентів системи (табл. 2).

Дослідження актуальності проблеми формування міжкультурної комунікації (далі – МКК) майбутніх економістів ґрунтується на системі суперечностей, зумовлених дією об'єктивного, суб'єктивного, особистісного і людського факторів [7, с. 12–13]:

- об'єктивного фактора – між потребою українського суспільства у фахівцях, які можуть успішно здійснювати міжкультурні комунікації (МКК), і реальним станом їхньої підготовки у вищому навчальному закладі економічного профілю;

- суб'єктивного фактора – між вимогами щодо створення цілісної концепції формування МКК майбутніх економістів і нерозробленістю теоретико-методологічних і технологічних засад вирішення цієї наукової проблеми; між прагненням майбутніх фахівців з економіки до набуття досвіду здійснення МКК, необхідного їм для творчої самореалізації в професійній діяльності, і станом організації та реалізації педагогічного процесу у ВНЗ; між прагненням викладачів до оптимальної організації та здійснення педагогічного процесу формування МКК та недостатнім рівнем його дидактичного забезпечення;

- особистісного фактора – між необхідністю засвоєння майбутніми фахівцями якісних знань, набуття навичок здійснення МКК та розвитку особистісних якостей, важливих для соціальної взаємодії з представниками інших культур, і відсутністю педагогічної технології формування МКК;

- людського фактора – між необхідністю створення психолого-педагогічних умов для виявлення пізнавальної і комунікативної активності студентів у процесі прийняття доцільних рішень, розвитку творчих здібностей та проявами авторитаризму в організації та реалізації педагогічного процесу формування МКК у ВНЗ, домінуванні репродуктивних способів навчальної діяльності над творчими.

Подані вище суперечності є компонентом моделі формування міжкультурної комунікації студентів ВНЗ (Т.В. Колбіна) (див. рис.). Модель характеризується структурною і функціональною повнотою. До її складу ввійшли такі компоненти:

- фактори впливу (мультикультурний світ, глобалізація у сфері економіки, суспільні потреби у фахівцях, потреби студентів у засвоєнні досвіду МКК, стан дослідженості проблеми формування МКК, дидактичне забезпечення педагогічного процесу формування МКК у ВНЗ);

- суперечності, зумовлені дією об'єктивного, суб'єктивного, особистісного і людського факторів;

- педагогічні умови і вимоги формування міжкультурної комунікації студентів;

- педагогічна система як система організації, управління, спілкування між суб'єктами в прямому і зворотному напрямках;

- засоби вдосконалення педагогічної системи з метою її оптимізації;

- технологія формування міжкультурної комунікації (етапи технології: орієнтувальний, пізнавальний, перетворювальний, рефлексивно-коригувальний); засоби діагностування педагогічного процесу;

- способи і засоби оптимізації педагогічного процесу;

- результат формування МКК студентів – досвід (когнітивний, емоційно-ціннісний, комунікативно-діяльнісний);

- показники сформованості міжкультурної комунікації: якість знань студентів, рівень МКК, особистісні якості (толерантність).

Аналіз моделі формування міжкультурної комунікації показав, що вона є інваріантною до навчального закладу; її структурно-функціональна повнота забезпечує логіку здійснення педагогічного дослідження. Методологічною основою проектування окремих компонентів моделі формування МКК є:

- факторний підхід для обґрунтування актуальності проблеми, наукового апарату дослідження, визначення умов і вимог вирішення проблеми тощо;

- системний, культурологічний, кібернетичний, інтервальний підходи до розробки теоретичних засад формування МКК;

- системний, інтервальний, технологічний підходи до проектування технології формування МКК.

Принцип системності було застосовано для визначення системи факторів, що впливають на процес формування МКК, відповідної їм системи суперечностей, а також системи педагогічних умов і вимог, які дають змогу знизити рівень їх дії, підвищити ефективність процесу. Системний підхід дав можливість визначити сутність діяльності з формування МКК, розробити моделі педагогічної системи та її компонентів, що забезпечують здійснення процесу.

Кібернетичний підхід було використано для створення педагогічної системи як системи управління діяльністю з міжкультурної комунікації суб'єктів, розгляду зв'язку організації й управління як взаємообернених процесів, визначення системи дидактичних засобів управління на діалогічних засадах, які уможливають перехід від прямого управління з боку педагога до співуправління й самоуправління.

Інтервальний підхід дав змогу розкрити сутність процесів у педагогічній системі як тривимірних, що ґрунтуються на процесах організації як впливу на особистість учнів, управління як впливу на їх діяльність, а також спілкування в прямому і зворотному напрямках. Системоутворювальним фактором для цих процесів у статичності виступає мета. Компоненти педагогічної системи мають бути розробленими так, щоб вони дали змогу здійснити організацію, управління і спілкування. Так, наприклад, зміст освіти має включати відомості стосовно значення дисципліни для організації міжкультурної комунікації (іноземна мова, культурологія, психологія, економіка, менеджмент тощо); методи і форми діяльності суб'єктів мають ґрунтуватися на здійсненні інтерактивного навчання.

Культурологічний підхід – потужний засіб оптимізації педагогічної системи – дав змогу розробити її компоненти як цінності для суб'єктів, вирішити питання переходу від прямого управління діяльністю до самоуправління через вибір принципів здійснення МКК, зокрема специфічних (діалогічність і міжкультурна толерантність), методів, засобів і форм спільної діяльності суб'єктів.

Системний підхід до розробки технології процесу МКК дав змогу обґрунтувати систему етапів, що реалізують функціонально повну сукупність діяльності: орієнтування, пізнання, перетворення, коригування. Кожному етапу відповідає системоутворювальний фактор: на етапі орієнтування це організація; на етапах пізнання і перетворення – управління; на етапі оцінювання й коригування – спілкування між суб'єктами.

Технологічний підхід вимагає проектування засобів впливу на особистість і діяльність під час реалізації всіх необхідних її видів: на етапі орієнтації це сукупність проблем, які можуть бути вирішеними за допомогою організації міжкультурної комунікації, на етапі пізнання – об'єкти МКК як багатовимірні сутності, на етапі перетворення – характеристики об'єктів, які необхідно оцінити і прийняти рішення стосовно їх коригування, на етапі спілкування – результати МКК як цінності для суб'єктів. Засобами управління, організації та спілкування є алгоритми здійснення факторного, системного й інтервального підходів, евристики для вирішення ситуацій, що складаються під час МКК на кожному етапі.

Висновки. Розгляд структурно-функціональної повноти дослідження з педагогіки дав змогу обґрунтувати інваріантну методологічну систему (на прикладах дистанційного навчання, формування міжкультурної комунікації майбутніх фахівців), яка включає:

– факторний підхід стосовно доведення актуальності проблеми, розробки наукового апарату, педагогічних вимог і умов визначення особли-

востей досліджуваних об'єктів, способів і засобів їх пізнання і перетворення;

– системний, культурологічний, інтервальний і кібернетичний підходи до проектування педагогічної системи як багатовимірної: організації, управління, а також спілкування суб'єктів з метою формування досвіду діяльності та професійних особистісних якостей, притаманних представникові певної спеціальності;

– системний, культурологічний, інтервальний і технологічний підходи до проектування технології здійснення процесів у педагогічній системі, а саме: етапів, де відбувається функціонально повна сукупність видів діяльності (орієнтувальна, пізнавальна, перетворювальна, контрольно-рефлексивна), яким відповідають системоутворювальні фактори (організація, управління, спілкування) і система засобів досягання мети за умов формування культури діяльності та культури управління діяльністю з боку суб'єктів.

Література

1. Беспалько В.П. Теория учебника: Дидактический аспект / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1988. – 160 с.
2. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : АКОНІТ, 1999. – Т. 3. – 927 с.
3. Человек: Философские аспекты сознания и деятельности / Т.И. Адуло, А.И. Антипенко, Е.И. Алексеева и др. ; под ред. Д.И. Широканова, А.И. Петрущика. – Минск : Наука и техника, 1989. – 208 с.
4. Дмитренко Т.О. Управління навчальною діяльністю студентів : методичні рекомендації / Т.О. Дмитренко. – Х. : ХІІІ, 1993. – 70 с.
5. Ярьсько К.В. Культура управління навчальною діяльністю студентів / К.В. Ярьсько. – Х. : ХНУРЕ, 2004. – 235 с.
6. Лекторский В.А. Философская энциклопедия : в 5 т. / В.А. Лекторский. – М. : Политиздат, 1967. – Т. 4. – 320 с.
7. Колбіна Т.В. Формування міжкультурної комунікації майбутніх економістів: теоретико-методологічний аспект : монографія / Т.М. Колбіна. – Х. : ІНЖЕК, 2008. – 392 с.

ДРОЗДОВА І.П.

НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ЗАНЯТЬ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ ВНЗ

Володіння мовою професійного спілкування – це не тільки сформованість мовної компетенції (норми сучасної української літературної мови, фахова термінологія, специфіка побудови граматичних конструкцій, текст та дискурс), а й уміння використовувати ці знання на практиці, доречно поєднувати вербальні та невербальні засоби спілкування відповідно до мети, ситуації спілкування, тобто досконала сформованість фахових комунікативних навичок.